

Dr. Kertész Pál születésének 70. évfordulója tiszteletére

A közettan szerepe az építészettörténet tudományban

Dr. Horler Miklós

Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest

Az építkezéshez használt kő fajtája, lelőhelye, minősége, közettani sajátosságai, színe, alakításának technikai lehetőségei stb., mind olyan tényezők, amelyek kezdettől fogva hatással voltak az építkezések helyének kiválasztására, a műhely- és munkaszervezetre, az épületek állékonyságára, tartósságára, fennmaradásuk időtartamára, végül magának az építészeti alkotásnak építőművészi kvalitására, megformálására, a kő felhasználásának módjára.

E technikai jellegű kérdésekkel összefüggésben a kő végül is mindig meghatározó szerepet játszott az építészeti alkotás építőművészi koncepciójára, térbeli és formai megjelenésére, architektonikus kialakítására, díszítésére, stílisis jellemvonásaira vonatkozóan.

A kő megválasztása, felhasználásának módja tehát egyrészt gyakorlati, műszaki, másrészt esztétikai, művészi megfontolásokon alapult.

Mindezekből következően a múltból fennmaradt építészeti alkotások fenntartásával, védelmével, restaurálásával foglalkozó gyakorlat éppúgy, mint azok művészettörténeti tanulmányozásával, értékelésével foglalkozó tudomány mindenkor rá volt utalva a kőanyagok ismeretére.

Ennek ellenére a műemlékek kőanyagának azonosítására, meghatározására, származásának felderítésére hivatott szaktudomány tervszerű bekapcsolása az építészettörténeti kutatások és műemlék-restaurálások munkáiba sokáig nem vált rendszeressé és módszeressé.

E rövid előadásban nincs mód a kérdésnek tudománytörténeti áttekintésére, ezért csak arra szeretnék szorítkozni, hogy ebből az ünnepélyes alkalomból felidézzem a magyar műemlékvédelmi gyakorlatban a közettani tudománnyal egy negyed századdal ezelőtt, 1972-ben megindított és azóta is élő együttműködés kutatási programjának eredményeit és azok jelentőségét az építészettörténet tudomány területén.

Ehhez a munkához ideális partnert találtunk a BME akkori Ásvány- és Földtani tanszéke részéről **dr. Kertész Pál** kandidátus, egyetemi docens személyében, aki a kutatások vezetője, szervezője, szellemi irányítójaként az általa összehozott kiváló munkatársi gárdával 25 éven át iskolát teremtett az építészeti kőanyagok természettudományos kutatásának és azonosításának hazai gyakorlatában.

Kertész Pál munkacsoportja tíz év óta állandó közreműködőként beépült a Lapidarium Hungaricum című OTKA-program munkájába, amely ezáltal az építészettörténeti kutatások természettudományi módszerekkel ötvözött interdiszciplináris műhelyévé fejlődött.

A 25 évvel ezelőtt elindult és azóta folyamatosá vált munka kezdeteit **Kertész Pál** már megírta. Amint ez már ismeretes, a magyarországi műemlékek építészettörténeti tanulmányozásának feladatáknak kőanyagaik természettudományos módszerekkel való vizsgálatának bosszútávú programját egy konkrét műemlék-helyreállítással kapcsolatosan felmerült kérdés indította el, amelynek megoldására irányuló munka nem várt jelentőségű

építészettörténeti eredményekkel járt, felvetve egy ilyen tárgyú alap kutatás országos távlatban való elindításának gondolatát.

Ugyanezek az eredmények és tapasztalatok adták az indítékot egyidejűleg annak az átfogó programnak a kezdeményezéséhez és megszervezéséhez, amelybe a kőzettani kutatások beilleszkednek, és amely a magyarországi középkori építészet elpusztult vagy átalakított emlékeiből fennmaradt 60 ezer kőtöredéknek országos számbavételét, egységes rendszerben való leltározását és tudományos feldolgozását tűzte ki célul.

Ez a "Magyarország építészeti töredékeinek korpusza" nevű és kiadványsorozatának címe után "Lapidarium Hungaricum" néven ismert OTKA program, amelynek munkái tizedik éve folynak, szervesen beillesztette a kezdetben önálló kutatásként indult kőanyag- és bányahely-meghatározási munkákat az építészettörténeti-, művészettörténeti tudomány eszköztudományába és így a kőzettani tudományos kutatások a Lapidarium Hungaricum programjával koordinálva folynak tovább.

A művészettörténet tudomány komoly érdeklődéssel és érdekeltséggel fordult e kutatások felé, hiszen a kőzetfajták meghatározásának jelentősége ezen a téren már korábban is ismert volt és az építészeti, illetve szobrászati műalkotások tanulmányozása erre is kiterjedt, ha nem is mindig módszeresen és szakszerűen.

Az elmúlt 25 év együttműködésének talán legfontosabb eredménye, hogy kibontakoztak a munka módszerei, az együttműködés útjai, a lehetséges célok és a várható eredmények.

Mindenekelőtt melyek azok a művészettörténeti - építészettörténeti vonatkozású információk, amelyek megszerzése a kőanyagok megismerésével valamilyen összefüggésben lehet?

- Az építető személye, társadalmi helyzete, rangja, személyi kapcsolatai.
- Az építkezés vagy önálló műalkotás célja, funkciója, eszmei jelentéstartalma.
- A mesterek személye, származása, illetve esetleg ismert korábbi műveik.
- A munka- és műhelyszervezet, amelynek keretében a mű létrejöhett.
- Melyek a felhasznált kőanyagok fajtái, ezen belül a domináns kőfajták, milyen azok kőzettani jellege, hol található azok lehetséges bányahelyei.
- Vannak-e egyes kőfajtákon belül olyan regionális változatok azok kőzettani jellegében, amelyek a megmunkálhatóságot is befolyásolják, így stílusváltozatokra is vezethetnek.
- Van-e olyan kőzetfajtánk, amely csak a Kárpát medencén belül fordul elő és ebből következően bizonyos "nemzeti jelleget" lehet tulajdonítani az abból készült faragványoknak.
- Melyek az épület vagy alkotás funkcionális és szerkezeti követelményei az alkalmazott kőfajtával szemben.
- Melyek az épület vagy alkotás művészi, stiláris követelményei az alkalmazott kőfajtával szemben.
- Egy épületen belül többféle kőanyag alkalmazása esetén milyen funkcionális, illetve művészi indokai lehetnek a domináns kőfajták mellett bizonyos célokra kisebb mennyiségben azoktól eltérő kőfajták alkalmazásának.
- Előfordulnak-e egy alkotás anyagában import kőanyagok is, ha igen, milyen fajták, milyen igények kielégítése érdekében és honnan származtathatóak.

Mindezekből következik, hogy a szükséges információkat egyedül a kőanyagokból nem lehet megtudni. A műalkotás összképéhez, művészettörténeti értékeléséhez három tényező összegezése szükséges: Az írott források adatai, a meglévő műről vagy töredékeiről szemrevételezés útján szerzett információk, funkcionális és stiláris megállapítások, és végül a közzétartott vizsgálatok eredményei.

Ezek közül egyiknek sincs prioritása, teljes értékű tudományos eredményhez a három megközelítés összehangolt munkája szükséges, ezek egymást feltételezik, orientálják és együttműködésük útján juthatunk el az eredmény szintéziséhez.

Ha a felsorolt és az eddigi munkák során összegyűlt kérdéseket áttekintjük, a legtöbbre konkrét példákat is tudunk az eddigi tapasztalatokból felidézni, melyek tágitották ismereteinket, gazdagították a magyar építészet történetére vonatkozó eredményeket.

Az építető személyével, társadalmi rangjával, mint a mű színvonalát befolyásoló tényezővel kapcsolatban már a bevezetőben említett műemlék-helyreállítás: a simontornyai vár esete is példával szolgált, amikor kiderült, hogy Buzlay Mózes, mint II. Ulászló udvarmestere nemcsak a királyi műhely mestereit és a budai márga kőbányáját vehette igénybe, de a király budanyéki villájának terveiből is átvehette a homlokzati loggia elegáns megoldását, átplántálva azt simontornyai vára udvari homlokzatára.

Ez volt az első olyan eset, amikor egy okleveles adatokkal és a töredékek formai összehasonlításával és felmérésekkel előkészített rekonstrukciót a két épület kőanyagának közzétartott elemzése hitelesített, elindítva ezzel egy olyan szerteágazó kutatási programot, amely a budai márga megjelenését az országban nyomon követve jelentékenyen hozzájárult a magyarországi reneszánsz építésztörténeti koncepciójának átalakulásához és a reneszánsz építészet Jagelló-kori elterjedésének bizonyításához.

Ugyanez a széleskörű közzétartott kutatás bizonyította be, hogy a budai márga egyedül Buda-környékén létezhetett bányahelyeire alapozva egy olaszok által vezetett budai kőfaragó-kőszobrász műhely működött a Jagelló-korban, amely a telephelyén kifaragott építészeti elemeket megrendelésre szállította le az ország legkülönbözőbb vidékeire. A szállítás főleg vízi úton történhetett, így Simontornya esetében a Dunán a madocsi révig, ahonnan a K-Ny irányú és Simontornyán áthaladó sóúton vihették tovább tengelyen az építkezés helyszínére.

Hasonló megállapításra jutott később Lövei Pál is a tömött vörös mészkő vagy vörös márvánnyal kapcsolatban, elsősorban sírkőfaragásra specializált kőfaragó műhelyeket feltételezve a gereszei bányákhoz közel fekvő Esztergomban már a 14. sz. második felétől. Ahogy Lövei is hangsúlyozza, ez a gyakorlat nem volt ritka Európában, a vízi úton való szállítással együtt. Az általa említett példákhoz hadd tegyük hozzá a Loire-völgyét, ahol a nagy számú építkezésnél ez széleskörű gyakorlat volt.

Az építető személyével, rangjával összefüggő kérdés az építkezés vagy műalkotás funkciója, eszmei jelentéstartalma és az ehhez méltó kőanyag kiválasztása. Talán ez a legmagasabbrendű szerep, amit egy kő a művészetben betölthet, ha túl az esztétikai, művészi élményen, amelyet nyújt, egy eszmei jelentés hordozójává nemesedik. Erről szól **Kertész Pál és felesége, Augustynowicz Mária** művészettörténész szép írása az "Építőanyag" 1982. évfolyamában, amely az antik vörös porkőnek, ennek az egyiptomi eredetű nemes kőfajtának az ókori császárszobroktól Napóleon síremlékéig továbbélő méltóságjelző szerepét tárja fel, amely

csak különleges személyeket illetett meg, és alkalmazásának nemcsak esztétikai, hanem ideológiai oka is lehetett.

Hogy a vörös színű egyéb kőfajták nemességét mennyire mindig is megkülönböztetett módon tisztelték, azt a magyarországi gyakorlatban a piszkei vörös márvány néven ismert kőanyag használata is mutatja, melynek alkalmazása a korai középkorban királyi privilégium volt, főleg síremlékek, és egyes kiemelkedő jelentőségű díszkapuk "Porta Speciosák" céljára. Az egyházi temetkezési funkció céljára való legnagyobb művészi értékű és eszmei jelentőségű alkotás ebből a nemes anyagból Bakócz Tamás sírkápolnája Esztergomban, melyről méltán tartja azt az irodalom Bakócz bíborosi rangja kifejezőjének.

A kőanyag mint jelentéstartalom hordozója mellett a másik alapvető kérdés a kő, mint a stílus hordozója. Nem minden kő alkalmas bármely stílus formáinak hordozására. A kőfajtával bizonyos stílusformák is összekapcsolódnak.

A töredékekkel való foglalkozás során előfordulhat, hogy eltört, kopott, egymástól elszakadt töredékeken hasonló stílusú építészeti tagozatok vagy díszítőformák jelennek meg. Annak eldöntése, hogy ezek eredetileg összetartoztak-e vagy nem, egyszerű szemrevételezéssel csak kellően ép törésfelületek esetében lehetséges.

Vannak esetek, amikor egy építészeti vagy szobrászati kompozíció darabjai csak hosszú idő után találkoznak újra a kutató munka eredményeként, de sérült, kopott állapotukban összetartozásuk nem bizonyítható. Ezek azok az esetek, amikor csak a kőzetfajta laboratóriumi vizsgálata segíthet, amely a teljesen azonos kőzettani jelleg megállapítása esetén eldöntheti a két töredék összetartozó voltát.

Ilyen eseteink már az eddigi munka során is előfordultak. Az egyik a vértesszentkereszti kolostortemplom nyugati kapujának két keretdarabja volt, melyek közül az egyik az eredeti helyén maradt meg a kapubéllet figurális és indadíszes elemeként. A templomrom konzerválási munkái már megkezdődtek, amikor a tervező a székesfehérvári romkert kőtárában fekvő és utólag más helyekről odamentett szórvány töredékek között felfedezni vélt egy két darabba tört és igen kopott kapubéllet-pillért, amely azonosnak látszott a Vértesszentkereszten helyben maradt másik béllet-pillérrel. Mivel a szemrevételezés és a helyszínen eredeti helyzetébe való visszahelyezés kísérlete nem volt teljesen meggyőző, a kőzettani vizsgálathoz kellett folyamodnunk, amely végül is eldöntötte a visszakertült darab azonosságát.

Hosszabb ideje nyitott kérdés volt az ún. diósgyőri Madonna két különböző helyen és különböző időpontban megtalált darabjának összetartozása. A fehér márványból készült darabok között illeszkedő törésfelület nem volt. Az eltérő helyzetben volt két darab különböző módon kopott és sérült formái a valószínűség ellenére sem tették egyértelművé az összetartozást. A döntést ez esetben is a kőzettani vizsgálat hozta meg, alátámasztva a két darab azonos kőanyagból készült voltát.

E néhány kiemelt téma felvázolásával szerettem volna felidézni ennek a szép és mindnyájunk számára lelkesítő együttműködésnek céljait, lehetőségeit és eredményeit.

A kép távolról sem teljes, de itt és most csupán **Kertész Pál** eddigi munkásságának egyik igen értékes, és a magyar kultúra számára kiemelkedő jelentőségű területét kívántam bemutatni.

Végezetül legyen szabad hálás köszönetet mondani **Kertész Pál** tanár úrnak mindazért, amit az elmúlt negyedszázad folyamán a magyar építészettörténet tudomány továbbfejlődése érdekében tett, és azért a sok értékes ismeretért és tapasztalatért, amellyel az eddigi meleg baráti együttműködés során munkatársaimmal együtt személyesen megajándékozott, szívből kívánva, hogy közös munkánk következő negyedszázados évfordulóján is töretlen egészségben és munkaerőben ünnepelhessük.

[Dr. Kausay Tibor: "Betonadalékanyagként szolgáló kőanyagok tulajdonságai" című előadásának fóliáit itt tekintheti meg.](#)

Vissza a

[Noteszlapok abc-ben](#)

[Noteszlapok tematikusan](#)

tartalomjegyzékhez